

5. Коваленко О.Е. Методика професійного навчання : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О.Е. Коваленко. – Х. : НУА, 2005. – 359 с.
6. Луговий В.І. Педагогічна освіта в Україні: структура функціонування, тенденції розвитку / В.І. Луговий ; за заг. ред. акад. О.Г. Мороза. – К. : МАУП, 1994. – 196 с.
7. Общая психология : учеб. для студентов пед. ин-тов / А.В. Петровский, А.В. Брушлинский, В.П. Зинченко и др. ; [под ред. А.В. Петровского]. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1986. – 464 с.
8. Романовський О.Г. Загальний підхід до формування концепції підготовки професійних керівників у системі національної вищої технічної освіти України / О.Г. Романовський // Наука і сучасність : зб. наук. пр. ; Нац. пед. ун-ту ім. Драгоманова. – К. : Логос, 1999. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 120–133.
9. Педагогіка управління : навч. посіб. / Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О.Г. Романовський, О.С. Пономарьов, З.О. Черваньова. – Х. : НТУ “ХПІ”, 2003. – 408 с.
10. Пономарьов О.С. Теоретичні основи розробки сучасної навчально-методичної літератури / О.С. Пономарьов // Реализация традиционных методов и поиск инноваций в процессе подготовки иностранных студентов в современном высшем учебном заведении : международная научно-методическая конференция. – Х. : НТУ “ХПИ”, 2008. – С. 149–154.
11. Романовський О.Г. Підготовка майбутніх інженерів до управлінської діяльності : монографія / О.Г. Романовський. – Х. : Основа, 2001. – 312 с.

ФЕДОРЕНКО О.І.

МЕТОДИ Й ФОРМИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ З ПІДЛІТКАМИ

Вивчення комплексу законодавчих, нормативно-правових, відомчих актів різної значущості (Конституція України, Закони України “Про міліцію”, “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей”, накази МВС України, посадові інструкції тощо) показало, що здійснення виховної роботи з підлітками безпосередньо входить до професійних обов’язків працівників правоохоронних органів. Метою виховної роботи працівників міліції з підлітками є виявлення, усунення й запобігання виникненню причин та умов (соціальних і психолого-педагогічних), які негативно впливають на особистість підлітка й можуть призвести до вчинення ними правопорушень. Враховуючи мету виховної роботи та специфіку професійної діяльності працівників правоохоронних органів, доцільно розробити відповідну класифікацію методів, яка б могла бути використана ними у професійній діяльності.

Мета статті – проаналізувати існуючі в педагогічній теорії і практиці класифікації методів та форм виховної роботи; на основі узагальнення накопиченого досвіду розробити класифікацію методів і форм роботи працівників правоохоронних органів з підлітками в аспекті запобігання правопорушенням.

Як відомо, методи виховання – це способи досягнення поставлених цілей. Традиційно методи виховання розглядають як способи впливу на певні сфери особистості з метою формування нових (або зміни наявних) якостей та рис вихованця. Таке розуміння зменшує роль вихованця в цьому процесі. Погоджуючись з Л. Байковою, Л. Гребенкіною, О. Єрьомкіною Н. Мартишиною, В. Селівановим, В. Сластьоніним та іншими вченими, під методами виховання розуміємо способи взаємодії педагогів та вихованців, у процесі яких відбуваються зміни рівня розвитку якостей особистості вихованців [2; 6].

Тому під методами виховання розуміємо “сукупність способів здійснення виховних взаємодій, способів розв’язання виховних завдань” [2, с. 63].

Організований цілеспрямований процес використання методів, прийомів та форм виховання для досягнення поставленої мети щодо виховання особистості, по суті, є виховною роботою, яка реалізується через відповідні виховні заходи. Тобто досягнення поставленої мети виховної роботи можливе в процесі взаємодії працівника ОВС (вихователя) та підлітка (вихованця) через застосування методів, прийомів і форм виховання.

Досягнення поставленої мети виховної роботи можливе у процесі реалізації сукупності методів. Комбінація цих методів у кожному випадку має бути адекватною поставленій меті, змісту виховання, рівню вихованості особистості, її віковим та психологічним характеристикам. Вибір такої сукупності (комбінації) методів виховання залежить від рівня педагогічного професіоналізму. Використання методів виховання піддається плануванню лише тоді, коли певну проблему необхідно вирішувати поступово, поетапно. Але, враховуючи особливості професійної діяльності працівників міліції, частіше необхідна безпосередня термінова реакція на конкретну ситуацію, розв’язання нагальних завдань. Тому для здійснення виховної роботи працівниками ОВС необхідно виділити такі методи виховання, оволодіння якими дасть змогу здійснювати взаємодію з підлітками у процесі виховної роботи, що буде планомірною та організованою з урахуванням поставленої мети, а також у тих професійних ситуаціях, які виникають і потребують термінового розв’язання.

Проаналізуємо існуючі класифікації методів виховання з позицій застосування їх працівниками ОВС у виховній роботі з підлітками.

За характером впливу на вихованця методи виховання поділяють на переконання, вправи, заохочення та покарання (М. Болдирєв, М. Гончаров, Ф. Корольов та ін.). Спільною ознакою об’єднання цих методів є їх спрямованість та можливість застосування. Існує більш узагальнена класифікація загальних методів виховання (Т. Ільїна, І. Огородніков), яка включає методи переконання, організації діяльності, стимулювання поведінки вихованця.

І. Мар’єнко у 70-х рр. розробила таку класифікацію методів виховання: 1) репродуктивно-пояснювальні (роз’яснення, навчання, наставляння); 2) привчання та вправ (інструктаж, показ, тренування, доручення); 3) проблемно-ситуатційні (постановка моральних завдань, завдання для самостійного продовження, зміна мотиву діяльності, зміна складу колективу та ін.); 4) стимулювання (заохочення, схвалення, похвала, довіра, оцінка, нагорода, подяка); 5) методи гальмування (попередження, суспільна вимога, догана); 6) керівництва самовихованням (поради щодо вибору особистого ідеалу, рекомендації щодо форм самовиховання й самоконтролю) [1].

Існує класифікація методів виховання залежно від характеру та умов здійснення діяльності: 1) зміни діяльності і спілкування – запровадження нових видів діяльності, зміна її змісту; 2) зміни ставлення – демонстрація більш позитивних відносин, рольових функцій, зміна неформальних міжособистісних відносин за допомогою переконання, навчання, виховних ситуацій та інших методів виховання; 3) зміни компонентів виховної системи – цілей, уявлення про перспективи тощо [6].

Г. Щукіна розробила класифікацію методів виховання, взявши за основу спрямованість – інтегративну характеристику, яка включає цільову, змістову та проце-

суальну сторону методів виховання. Вона виділяє три групи методів: 1) формування свідомості особистості (розповідь, пояснення, роз'яснення, лекція, етична бесіда, навіювання, інструктаж, диспут, доповідь, приклад); 2) організації діяльності та формування досвіду суспільної поведінки (вправи, привчання, педагогічні вимоги, громадська думка, доручення, створення виховних ситуацій); 3) стимулювання поведінки та діяльності (змагання, заохочення, покарання) [4, с. 322–325].

Аналіз інших існуючих класифікацій методів виховання (Т. Ільїна, В. Селіванова, В. Сластьонін та ін.), дав змогу дійти висновку, що жодна з них не може бути використана в “готовому” вигляді при здійсненні виховної роботи працівниками ОВС з підлітками.

Розробляючи власну класифікацію методів і форм соціальної та виховної роботи працівників ОВС з підлітками, ми враховували:

1. Уніфікованість методів і форм соціальної та виховної роботи з підлітками, тобто запропоновані методи й форми дають змогу досягти поставленої мети соціальної та виховної роботи в аспекті діяльності працівників правоохоронних органів.

2. Доступність використання методів і форм соціальної та виховної роботи в діяльності працівників ОВС, їх відповідність рівню підготовки фахівців.

3. Багатоаспектність запропонованих методів і форм соціальної та виховної роботи з підлітками, що дає змогу досягати не тільки цілей виховання, а й соціальних, превентивних, профілактичних цілей тощо.

4. Варіативність щодо використання методів і форм соціальної та виховної роботи до різних категорій підлітків.

5. Різну спрямованість методів і форм соціальної та виховної роботи (на формування, зміну та розвиток особистості підлітка; його оточення, організацію дозвілля тощо).

Враховуючи ці вимоги, конкретизуємо методи соціальної та виховної роботи працівників ОВС з підлітками. Проаналізуємо існуючі в теорії й практиці методи виховання.

Аналіз педагогічної літератури показав наявність інших класифікацій методів виховання. Так, російські вчені М. Рожков та Л. Байбородова, розглядаючи процес виховання як взаємодію педагога й вихованця, пропонують бінарні методи виховання, які впливають на певну сферу особистості (інтелектуальну, мотиваційну, емоційну, вольову, предметно-практичну та ін.) і тим самим стимулюють дитину до самовиховання [5].

У соціально-педагогічній практиці “метод – це спосіб взаємопов’язаної діяльності соціального працівника та дитини, який сприяє накопиченню позитивного соціального досвіду, соціалізації та соціально-педагогічній реабілітації” [3, с. 273]. Також у соціально-педагогічній літературі розглядають методи соціально-педагогічної роботи – “це способи взаємопов’язаних дій клієнта і соціального педагога з метою соціального виховання середовища, допомоги в захисті прав сім’ї та людини” [7, с. 127].

Таким чином, в усіх визначеннях поняття “метод” розглянуто як спосіб взаємопов’язаної діяльності (або дій) вихователя й вихованця, який спрямований на досягнення поставленої мети.

Методи соціальної та виховної роботи працівників ОВС також розглядаємо як способи взаємопов’язаної діяльності працівників міліції з підлітками з метою за-

побігання вчиненню правопорушень. Отже, пропонуємо таку класифікацію методів соціальної та виховної роботи працівників ОВС з підлітками:

1. Методи соціальної та педагогічної діагностики особистості підлітка (спостереження, опитування, аналіз ситуації розвитку, збір інформації щодо підлітка, його оточення, біографічний метод).

2. Методи організації взаємодії (постановка мети та завдань роботи, планування, розробка заходів, прогнозування результату).

3. Власне методи соціальної та виховної роботи з підлітками (переконання, навіювання, переключення, перенавчання, підтримування, безпосередній вплив, перспектива, позитивний приклад, аналіз педагогічних ситуацій).

4. Методи контролю за результатами роботи (вивчення, аналіз та узагальнення отриманих результатів, контроль якості проведеної роботи).

Реалізація кожного методу передбачає використання сукупності прийомів, які відповідають педагогічній ситуації, особливостям вихованців, рівню професіоналізму вихователя тощо. Тобто методи складаються з прийомів (окремих операцій, дій), які не мають самостійного педагогічного завдання, а використовуються в рамках цього методу. Різноманітна сукупність прийомів становить різні методи. Так, поділ групи підлітків на мікрогрупи (за інтересами, за рівнем успішності та ін.) – це прийом, мета якого може бути різною: дослідити особистісні характеристики, різну організацію форм роботи з ними тощо. Тобто один і той самий прийом може бути використаний у рамках різних методів.

Існують різні класифікації прийомів виховання. За основу одного з варіантів такої класифікації можна взяти прийоми, за допомогою яких можна досягти змін як у відносинах з підлітком, так і в його відносинах з оточуючими.

При здійсненні працівниками ОВС соціальної й виховної роботи з підлітками, перш за все, необхідно говорити про комунікативні прийоми, тобто прийоми спілкування працівника ОВС та підлітків.

Наприклад, при здійсненні соціальної та виховної роботи з підлітками при використанні різних методів доцільно застосовувати такі прийоми:

– “рольова маска” – підліткам пропонується увійти в певну роль і виступити вже не від власного імені, а від особи, яка відповідає персонажу;

– “безперервна естафета думок” – підлітки по черзі висловлюються на задану тему: одні починають, інші продовжують, доповнюють, уточнюють тощо. Від простих суджень (висловлювань) необхідно перейти до аналітичних, проблемних, складних;

– “самостимулювання” – підлітки, які поділені на групи, готують певну кількість зустрічних питань (на задану тему). Поставлені питання та відповіді на них колективно обговорюються;

– “імпровізація на вільну тему” – підлітки самі обирають тему, яка є для них найбільш цікавою, актуальною і розвивають її (показують можливі ситуації розвитку подій, наслідки, можливі варіанти рішень);

– “імпровізація на задану тему” – підлітки вільно імпровізують на задану тему (доповнюють, ускладнюють, коментують, продовжують тощо);

– “виявлення суперечностей” – розмежування позицій підлітків з певного питання у процесі спільного обговорення на основі зіткнення різних точок зору.

Методи соціальної та виховної роботи з підлітками можуть застосовуватись у різних формах. На нашу думку, слід конкретизувати як розуміння поняття “форма соціальної та виховної роботи”, так і самі форми, в яких вона буде здійснюватись. Говорячи про форми виховної та соціальної роботи, ми, перш за все, маємо на увазі вираження змісту соціальної й виховної роботи через певну структуру відносин працівників ОВС (вихователів) з підлітками (вихованцями).

Є. Тітова визначає форму виховної роботи як “установлений порядок організації конкретних актів, ситуацій, процедур взаємодії учасників виховного процесу, спрямованих на розв’язання певних педагогічних завдань; сукупність організаційських прийомів і виховних засобів, що забезпечують зовнішнє вираження виховної роботи” [8, с. 103].

Автор визначає функції форм виховної роботи: 1) організаційська функція полягає у відображенні певної логіки дій, взаємодії учасників. Наявність узагальнених методик (алгоритмів) організації різних форм виховної роботи, які широко використовуються в практиці виховання; 2) регулювальна функція дає змогу регламентувати як відносини між вихованцями та педагогами, так і між самими вихованцями. Завдяки формам роботи відбувається формування норм соціальних відносин; 3) інформативна функція полягає в тому, що в процесі реалізації форм виховної роботи здійснюється не тільки повідомлення певної інформації, а й актуалізація наявних знань, звернення до досвіду вихованця [8].

Таким чином, можна сказати, що соціально-педагогічна діяльність працівників ОВС реалізується через здійснення ними різних форм соціальної та виховної роботи, які виконують вищезазначені функції.

Під формою соціальної та виховної роботи ми розуміємо упорядковану певним чином структуру діяльності працівника ОВС, яка зумовлена метою, завданнями, логікою й методами роботи в конкретних обставинах; це варіанти організації взаємодії працівників міліції та підлітків.

У педагогічній теорії та практиці має місце велика кількість форм виховної роботи. Форми розрізняють за часом, який необхідний для підготовки та проведення: короткострокові; тривалі; традиційні (регулярні).

Розрізняють форми роботи за видами діяльності – форми навчальної, трудової, спортивної та іншої діяльності.

За способом впливу вихователя: безпосередні та опосередковані. За суб’єктом організації форм роботи: організаторами вихованців є педагоги, батьки та інші дорослі; діяльність організується на основі співробітництва; ініціатива та її реалізація належить вихованцям.

За результатом форми роботи розділяють на такі групи: результатом є інформаційний обмін; результатом є вироблення спільного рішення (думки); результатом є суспільно значущий продукт.

За кількістю учасників: індивідуальні; групові; масові.

Висновки. Отже, запропонована нами класифікація методів і форм соціальної та виховної роботи працівників правоохоронних органів може бути використана в їх професійній діяльності щодо запобігання вчиненню правопорушень підлітками.

Перспективним напрямом дослідження є широке запровадження розробленої класифікації методів і форм соціальної та виховної роботи в практику професійної діяльності працівників ОВС, перевірка ефективності їх використання щодо запобігання вчиненню правопорушень підлітками.

Література

1. Марьенко И.С. Классификация методов воспитания / И.С. Марьенко // Советская педагогика. – 1971. – № 10. – С. 28–38.
2. Методика воспитательной работы : учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений / Л.А. Байкова и др. ; [под ред. В.А. Слостенина]. – М. : Академия, 2002. – 144 с.
3. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога / Р.В. Овчарова. – М. : ТЦ Сфера, 2002. – 480 с.
4. Педагогика / Ю.К. Бабанский [и др.] ; под ред Ю.К. Бабанского. – М. : Просвещение, 1988. – 478 с.
5. Рожков М.И. Организация воспитательного процесса в школе : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / М.И. Рожков, Л.В. Байбородова. – М. : ВЛАДОС, 2001. – 256 с.
6. Селиванов В.С. Основы общей педагогики: теория и методика воспитания : учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений / В.С. Селиванов ; [под ред. В.А. Слостенина]. – М. : Академия, 2002. – 336 с.
7. Справочное пособие по социальной работе / Л.С. Алексеев и др. ; [под ред. А.М. Панова, Е.И. Холостовой]. – М., 1997. – 280 с.
8. Титова Е.В. Если знать, как действовать / Е.В. Титова. – М. : Просвещение, 1993. – 158 с.

ФІСУН О.В.

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ ФАСИЛІТАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

В умовах демократичних перетворень, реформування шкільної освіти особливого значення набуває переосмислення особистісно орієнтованої системи навчання. Як зазначають науковці, створити людину – це допомогти їй стати суб'єктом культури, навчити життєтворчості, що передбачає залучення в цей процес самої дитини.

Отже, важливим завданням стає фасилітація, тобто допомога, стимулювання й ініціювання усвідомленого навчання вихованців.

Навчання та виховання в школі найтісніше пов'язані з духовним світом педагога, з потенціалом його особистості.

Заохочення й підтримка природного бажання дитини вчитися, яке тлумачиться в контексті проблеми особистісно орієнтованого навчання як унікальний, самобутній спосіб інтелектуального та самостійного відкриття, вимагає від учителя глибокого й усебічного вивчення потреб дитини, її соціальних і особистісних запитів, природних нахилів, індивідуальних особливостей, творчого потенціалу, оптимального темпу навчання, обсягу навчальної інформації тощо.

Г. Доман стверджував, що навчання – найграціозніша, найцікавіша, найвеселіша гра в житті й розвага, і всі діти народжуються з твердим переконанням у цьому, і вони продовжуватимуть так думати, поки ми не переконаємо їх, що навчання – це насправді важка і неприємна праця. Тому постає питання впровадження засобів побудови навчально-виховного процесу, який би сприяв формуванню розвитку цінностей особистості учня, збереженню й розкриттю унікальності та неповторності.

У формуванні відносин між учителем і учнями в навчально-виховному процесі спостерігається різний рівень успішності взаємодії, який залежить від особистісно-професійних якостей учителя, рівня розвитку міжособистісних контактів у колективі, відносин з адміністрацією й батьками. Не менш важливим також є спрямування діяльності педагогічного колективу загалом на кожного учня і зокре-